

ՆՈՆԱ ԴԱՎԹՅԱՆ

Արցախի պետական համալսարանի
գրականության և լրագրության ամբիոնի հայցորդ
ՀՏԴ 821.19.0

**ԱՐԳԵՆՏԻՆԱԶԱՅ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՍԵՐՆԻ ՀԱՅԱՊԱՀՊԱՆ
ՈՐՈՆՈՒՄՆԵՐԸ «ԿԱՐ ՈՒ ՀԿԱՐ» ՊԱՏՄՎԱԾՔՆԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒՈՒՄ**

Բանալի բառեր և արտահայտություններ. կարոտ, ինքնություն, նահանջ, ուժացում, նկարագիր, ազգային ոգի, հայրենասիրություն, ստեղծագործական հարցադրումներ:

Ключевые слова и выражения: тоска, самобытность, отступление, отчуждение, описание, национальный дух, патриотизм, постановка творческих вопросов.

Key words and expressions: longing, identity, retreat, alienation, description, national spirit, patriotism, posing creative questions.

Պետրոս Հաճյանի «Կար ու չկար» պատմվածքների ժողովածուում գրող-մանկավարժի քննության դաշտը գեղարվեստական ծավալումներով ընդգրկում է աշակերտության հուզաշխարհը՝ Սփյուռքի կրթաշխարհի անակնկալ անկյուններով, տեղատվության ծանծաղ ալքերով, երբեմն հախուռն ու վարար մակընթացությամբ, դրանց գումարենք ուսուցիչների ազգային-բարոյաբանական մտահոգությունները, ներանձնական հարուստ, բայց դրսի աչքին գլխավորապես անտես զգացումները, որոնք զուգակցվում են առօրյա դեպքերից՝ գրողի նշմարած հորձանքին իբրև պատմվածքների սյուժետային առաղձ:

«Կար ու չկար» շարքը բացվում է «Ես հայ չեմ, պարո'ն» պատմվածքով, որն արդեն հուշում է հեղինակի բարձրացրած ազգային երկսայրի նյութի՝ ուժացումի մտահոգություն-ուղղությունը: Նախկին սարկավազ, Սիմոն քահանայի՝ արդեն իր «սպանացիությամբ» հպարտ վեցամյա «Ֆետերիքո» թոռը հայերեն սովորել չի ուզում: Սփյուռքյան առտնին իրականությունն է սա. «Ախտաճանաչումի կարիք չունեք կամակոր այս մանչուկին ուղեղին մեջ բացուած վերքը. կարիք ունեք դարմանումի: Իսկ դարմա՞նը: Աստուած իմ, կա՞յ աշխարհի վրայ կախարդական խօսքը մը, բացատրութիւն մը կամ արտայայտութիւն մը, որով կարելի ըլլայ համոզել վեց տարեկան այս մանչուկը, որ ինչո՞ւ հայ է

ինքը եւ ինչո՞ւ պէտք է սորվի հայերէնը...»¹, - նկատում է արձակագիրը, ասել է թե՛ վերքի գոյությունը՝ «ախտանիշը», վաղուց ճանաչված էր, այն կարիք ուներ միայն ապաքինման, եթե, իհա՛րկէ, իսպանացի կինը՝ Ֆետերիկի դեռատի մայրը, կես քայլ առաջ չլինէր վարժարանի տնօրենից քաղաքակրթության վերելքի նման սանդղակներում. «Պարո՛ն տնօրէն, հետզհետէ կը համոզուիմ կոր, որ մեր զաւակները մեզի չեն պատկանիր ա՛լ...Բայց մենք ալ, հայրերս,- աւելցուց,- ի՛նչ կ'ընենք, որպէսզի մեզի պատկանին անոնք... մեզի պէս ըլլան»²:

Կիսելով դեռ Շահան Շահնուրից ծնունդ առած հայտնի գրական-հասարակական մտահոգությունները՝ կեցության ազգային «սահմանախախտների» օտարամուտ շարունակական քայլերի մասին՝ Պ. Հաճյանը և նրան նյութով ու նույն՝ բարի օղերի քաղաքի բարոյական «կենսագրությամբ» հոգեհարազատ դարձած Վարուժան Աճեմյանը արձանագրում են, որ հայ տղամարդը, ընտանիքի հայրերը «...պէտք ունին հոգեբոյժի՝ բուժուելու համար չէխուհիներու, իտալուհիներու կամ սպանուհիներու հանդէպ ունեցած իրենց սիրավառութենէն...»³:

Ազգային նկարագիր ձևավորելու գործը Սփյուռքում, համոզված է Պ. Հաճյանը, շարունակում է մնալ միայն ազգային դպրոցի ուսուցիչ-ուսուցչուհիների ուսերին, և հեղինակը կտրուկ անցում է կատարում նրանց գեղարվեստական նկարագրի ամբողջացման խնդրին, այն, ինչ գիտակցում էր, պիտի դառնար իր այս ժողովածուի կենսական կարևոր հարցադրումը: Արգենտինայում դասավանդության առաջին երկու օրերից, Սիրիայից բերած հին փորձառությունից նա եկել էր այն հետևության, որ ուսուցչի մեջ ժամանակի «վատնումը եւ դրամագլուխը միաժամանակ» բացարձակի սպասումն է՝ ամենօրյա վիճակահանության և վիճակաձգության պէս:

«Սպասումը միշտ ալ նոյնն է՝ կա՛մ պարզելի մը բախտատու ու անակնկալ հրճուանքը,- որը քիչ կը պատահի,- եւ կա՛մ ալ յուսաբեկում մը՝ յոյսի ու երազի ամպերէն»⁴: Սա «Ձագարի ժառանգութիւնը» նշանակալից պատմվածքից է, ուր սևեռուն պատկերի տակ ամբողջանում է տարագիր հայ ուսուցչի նկարագիրը՝ նրա սպասումի ու հիասթափությունների շարունակական հերթագայությունը, որը բաշխվում է վիճակահանության տոմսակի պէս:

¹ Հաճեան Պ., Կար ու չկար, էջ 13:

² Նույն տեղում:

³ Նույն տեղում, էջ 15:

⁴ Նույն տեղում, էջ 69:

Ժանրային կառուցողական տեսանկյունից Պ. Հաճյանի մոտ սահմանակից են պատմվածքը և ակնարկը: Բայց դրանից չի կարելի հետևել, թե մենք գործ ունենք կտրուկ ժանրանցումի հետ, թե պատմվածքը իր տեղը ամբողջապես զիջել է ակնարկին: Դրա «վտանգավորությունն» այն է, որ մեր արձակագիրը կանգնում է գեղարվեստական սահմաններից դուրս դիտվելու մտայնության իրական թվացող «ահագնացումի» դեմ: Իսկ նման վերաբերմունքի պատճառով դեմ-դիմաց, սուր անկյան տակ, ակամա հայտնվում են Հաճյան-հրապարակագիրը և Հաճյան-պատմվածագիրը: Ճշմարտության նժարը ծանրանում է դեպի վերջինիս արժևորման փաստարկումի կողմը: Այլապես «...Մեսրոպի գանձերը շալկելով՝ ի՞նչ ընելու եկած էի ես աշխարհի այս հեռավոր վայրերը...», - հարցնում է իր մեջ գրողի ներուժը պաշտպանելու ելած հայրենավարժության ուսուցիչը, որն իր աշակերտներին պիտի կարողանա համոզել, «...որ հայ գիրերը աշխարհի մեջ ու աշխարհի մեջ բազմաթիւ փորձութիւններու դէմ կռուող մեր զինուորներն են եւ միասնաբար կը կազմեն մեր ուժը, մեր դիմադրութիւնը...»⁵:

Հայերենի ուսուցչի ու կրթական գործչի, կազմակերպչի անհուն սերը ստիպում է նրան զուգորդել պատմության հայրենասիրության դասերը Մեսրոպից Ծնորհալի (իբր նախագծած ճանապարհն է) ձգվող հոգեաշխարհի քնարական հույզին, չէ՞ որ շարունակողը ինքն է. «Այդ առտու, տաքուկ եւ տակաւին նարնջագոյն արեւ մը կար, որ երբ աշակերտները կ'երգէին ամենօրեայ «Առաւօտ Լուսոյ»ն, ինք՝ (արեգակը - Ն.Դ.) կարծես շփացած իրեն ուղղուած այդ սիրայորդ գովերգութենէն, ազատ համարձակ վար կը սողոսկէր պատերէն...»⁶:

Արևի խորհրդանիշը միայն գեղարվեստական հրաշալի պատկեր չէ, որ երևան է բերում գրողի ստեղծագործական գործությունը: Այն նաև փոխաբերական, մշակութային ժառանգության փոխանցիկ լույսն է՝ մեսրոպյան-շնորհալիական շնչով շաղախված իր զգայության համակարգին:

«Վաղեմի ֆետային» պատմվածքը երևան է հանում ազգային չմարող դասը՝ անակնկալ սյուժետային զարգացումով: Ովքե՞ր էին անցյալ դարասկզբի ֆիդայիները: Նրանց վարքագիծն այսօր աշխարհի տարբեր անկյուններում ի՞նչ արձագանքներ է ստանում: Պարզվում է՝ սիրիահայ դպրոցում ուսուցիչը սերմանել է պատմության հիշողության և ազատության առթած հպարտության ծիլեր աշակերտների տարբեր սերունդների մեջ,

⁵ Նույն տեղում, էջ 67:

⁶ Նույն տեղում, էջ 89:

ինչպես որ բռան մեջ ազգային ոգի պահող ներուժը մյուս համայնքներում գործող հայ այլ ուսուցիչներ:

Իհա՛րկե, ժամանակների մեջ ազգային հավաք գործողություններին տրված գնահատականները պիտի որ տարբեր լինեն կամ, ինչպես ձևակերպում է արձակագիրը, բնական «...փոփոխություն մը առաջացած պետք է ըլլայ այդ ժամանակի մեր դիրքորոշումներուն մէջ»⁷: Դա նշանակում է, որ խորը հարգանք դրսևորելով ֆիդայական շարժման հերոսական էջերի նկատմամբ, այնուհանդերձ, գրողի համար ազատագրական պայքարի այսպիսի եղանակը մնում էր անլուծելի թնջուկ, անհանգրվան խռովահույզ հոգեվիճակ, և առաջին հերթին՝ ուսուցչի համար:

Պատմվածքների փիջավայրը փոփոխական է. այն մերթ, Հալեպի հայկական, ավելի ճիշտ՝ արևելյան հորձանուտն է, մերթ էլ՝ Բուենոս Այրեսի սառնաշունչ հարավը, որոնց մատուցման մեջ բնեռային հոգեբանությունների և հարցադրումների ընդգրկումներն այնքան վարպետությամբ քննում է արձակագիրն արտաքնապես թվացող խաղաղ ոճավորումով, իրականում՝ անտես հուզականությամբ:

Հաստատելով իր նվիրվածությունն Արևելքի գունագեղությանն ու նրան մաս կազմող հայ գրական աշխարհի հեքիաթային պերճանքի՝ «կար ու չկարի» շարունակական թելադրանքին՝ Հաճյանը եզրակացնում է, որ հենց 21-րդ դարասկզբին հայ գրականությունը կանգնած է ազգային գրական («Եկեղեցւոյ պնակին առջեւ») արմատները պաշտպանող ուժի առաջնային դիրքերում, որից այն կողմ գեղարվեստական տարեգրության իր լայնահուն ճանապարհն է: Դա այլաբանորեն Կարկենմիշի հիմնարար ուղին է, որը գրամշակութային ավելի խորը արժեք ունի, քան սոսկական աշխարհագրական անվանումը:

Ն. Դավթյան

Արգենտինահայ երիտասարդ սերնդի հայապահպան որոնումները

«Կար ու չկար» պատմվածքների ժողովածուում

Ամփոփում

Արգենտինահայ արձակագիր, ազգային գործիչ Պ. Հաճյանի «Կար ու չկար» ժողովածուն հանրագումարն է երկարամյա մանկավարժական գործունեության: Հեղինակի գլխավոր մտահոգությունն օտարության մեջ արմատ նետած հայի հայեցի նկարագրի պահպանումն է: Այս մտավախությունը նրան պարտադրեց գրեթե քառասուն տարի ուսուցչությամբ զբաղվել նախ Հալեպի, ապա Բուենոս Այրեսի ազգային վարժարաններում:

⁷ Նույն տեղում, էջ 95:

Н. Давидян

Поиски путей сохранения армянской сомобытности молодым поколением аргентинский армян в сборнике рассказов «Было и не было»

Резюме

Сборник рассказов «Было и не было» П. Ачяна, аргентинского прозаика и народного деятеля является результатом многолетней педагогической деятельности. В интересы писателя входит сохранение национальной сомобытности армян, живущих за пределами родины. Эта обеспокоенность заставила его почти сорок лет заниматься учительской деятельностью сначала в национальных колледжах в Алеппо, а затем в Буэнос-Айресе.

N. Davidyan

The search for preservation of the Armenian identity by a young generation of Argentinian Armenians in the storybook of «Was and was not»

Summary

A collection of short stories «Whether it was or not» by P. Hachyan an Argentine novelist and popular figure is the result of long year pedagogical activity. The main concern of the writer is the preservation of national identity of the Armenians living outside the Motherland. This concern forced him to be engaged in teaching activities for nearly forty years, first at the national College in Aleppo, and then in Buenos Aires.